

Юркевич О. М.

к. е. н., доцент, кафедра корпоративних фінансів і контролінгу, ДВНЗ
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Oxana Yurkevich

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Corporate Finance and
Controlling, Kyiv National Economic University named after Vadym Het'man

ВИНЕКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІСЛАМСЬКИХ ФІНАНСІВ

ВИЗНАЧЕННЯ ІСЛАМСЬКИХ ФІНАНСІВ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Фінанси – це система грошових відносин, що виникають між їх учасниками з приводу формування, обміну, розподілення та використання фондів грошових коштів

Приклад фінансової транзакції	Вид грошових відносин
Емісія акцій акціонерним товариством Лайові внески у статутний фонд	Формування
Конверсійні операції на валютному ринку	Обмін
Публічні фінанси (бюджетна система)	Розподіл (перерозподіл)
Видатки економічних агентів	Використання

Грошові відносини регулюються правовими нормами – імперативними (на основі обов'язковості виконання для сторін) та диспозитивними (на основі добровільної згоди сторін).

Ісламські фінанси – це грошові відносини, що регулюються правовими нормами які повинні узгоджуватися з релігійними правилами ісламу.

Виникнення ісламської економічної доктрини пов'язано з появою ісламу. Це – початок VIII ст. (Західна Аравія).

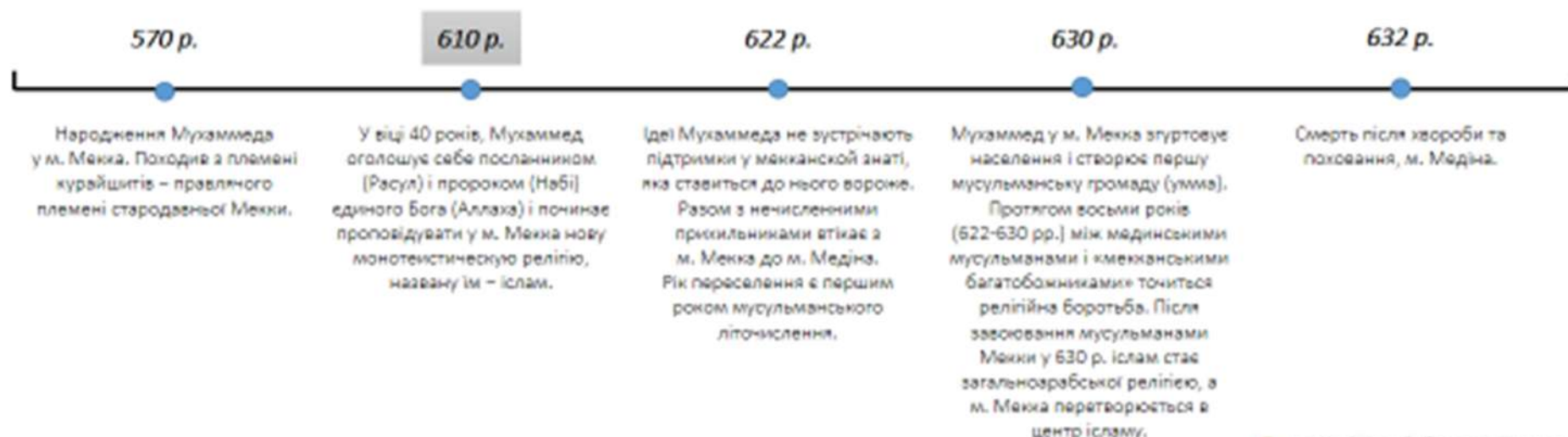

Виникнення ісламу. Пророк Мухаммед

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Засновником та центральною фігурою в ісламі є Пророк Мухаммед.

АРАБСЬКИЙ ХАЛІФАТ (ПРАВЕДНИЙ ХАЛІФАТ) — 632-661

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Ісламські завоювання при «праведних халіфах» .
I – територія, контрольована мусульманами на момент смерті пророка Мухаммеда;
II – завоювання при Абу Бакре;
III – завоювання при Умарі;
IV – завоювання при Усмані

Результатом розповсюдження ісламу було виникнення у VII-IX ст. теократичної ісламської держави – **Арабського халіфату**.

Початковим ядром халіфату стає створена Мухаммедом у Хіджазі (Західна Аравія) мусульманська громада – умма. Спочатку ця громада була невеликою і являла собою протодержавне утворення релігійного характеру (за аналогією з державою Мойсея або Першими християнськими громадами). Поступово, в результаті мусульманських завоювань, територію було значно розширено.

Створення у 661 р. Омейядського халіфату (661–750 рр.) поклало кінець халіфату Праведних халіфів.

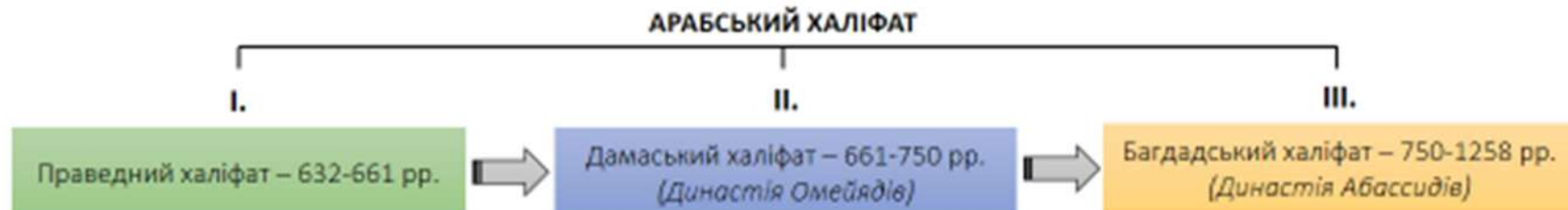
Основною відмінною рисою Арабського халіфату було те, що джерело влади спиралось, головним чином, **на релігію – іслам**. Отже, **релігійна, політична, адміністративна влади були нероздільними**.

«ПРАВЕДНІ» ХАЛІФИ — РОКИ ПРАВЛІННЯ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

	Ім'я	Початок правління	Кінець правління
1.	Абу Бакр ас-Сиддик	632 р.	22 серпня 634 р.
2.	Умар ибн аль-Хаттаб	634 р.	3 листопада 644 р.
3.	Усман ибн Аффан	644 р.	20 червня 656 р.
4.	Али ибн Абу Талиб	656 р.	24 січня 661 р.

«ПРАВЕДНІ» ХАЛІФИ – ДІЯЛЬНІСТЬ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- 1** • **Абу Бакр ас-Сиддик** – найстаріший сподвижник пророка Мухаммада. Після його смерті в 632 році був обраний першим халіфом авторитетними ансарами – корінними жителями Медини з племен Аус і Хазрадж (перші прийняли Іслам і стали сподвижниками пророка Мухаммеда). З перших днів після свого призначення вів численні війни з внутрішніми «віровідступниками» та «лжепророками» Аравії, об'єднав арабські племена в одну державу засновану на Ісламі;
- 2** • **Умар ибн аль-Хаттаб** – один з найближчих сподвижників пророка Мухаммада. Проводив успішні завойовницькі походи у Візантії, Єгипті та Персії. При ньому територія Халіфату значно розширилась. *В релігійних питаннях:* ініціював зібрання аятів Корану в єдину книгу з метою складання повного письмового тексту; впровадив низку жорстких заборон, наприклад, одруження мусульман з «невірними» або обов'язкове носіння хіджабу жінками. Визнав та впровадив ритуал хаджу – «один з п'яти стовпів віри», після Шахади (свідчення віри), молитви (намаз), податку (закят) та поста (саум). *В державних питаннях:* заклав основи фіскальної та судової систем на основі Корану (шаріату). Впровадив нові системи леточислення та градобудівництва. Заклав основи ісламської економічної системи;

«ПРАВЕДНІ» ХАЛІФИ – ДІЯЛЬНІСТЬ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

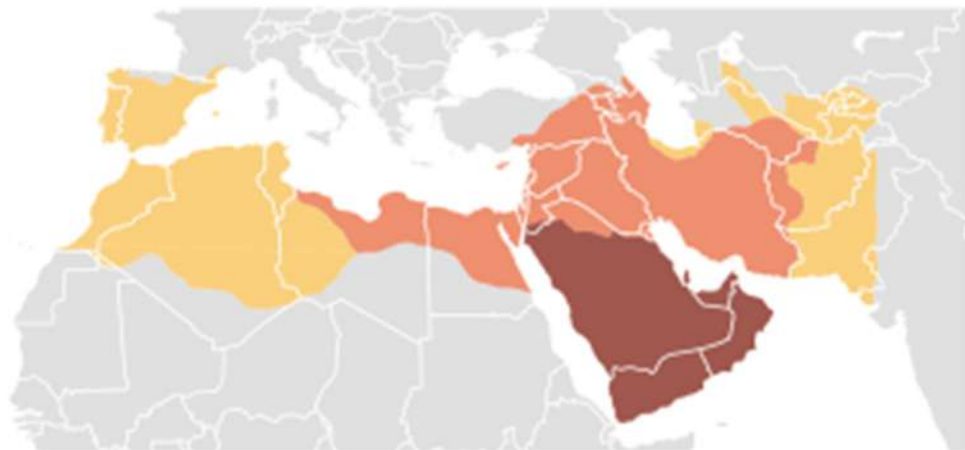
- 3
 • **Усман ибн Аффан** – сподвижник пророка Мухаммада, один з перших хто прийняв іслам. Продовжив завойовницьку політику Халіфату. При Усмане було підкорено Північну Африку, прибрежні райони Піренейського півострова, завойована імперія Сасанідів аж до нижньої течії річки Інд. Остаточо зібрано Коран. Намагався жорстко централізувати племінний союз арабів. Керівні посади в завойованих землях та більшу частину трофеїв розподіляв між членами свого клану, що згодом, викликало невдоволення військової верхівки. Зрештою відкрита непокора призвела до вбивства халіфа та війни між мусульманами (Першої фітни 656-661 рр.), яка встановила владу Омейядів і поклала початок поділу мусульман на хариджитов, сунітів і шиїтів;

- 4
 • **Али ибн Абу Талиб** – двоюрідний брат, зять і сподвижник пророка Мухаммеда, перший з дванадцяти шанованих шиїтами імамів. Згідно з мусульманськими джерелами, єдина людина, яка народилася в Каабі; перша дитина і перший серед осіб чоловічої статі, який прийняв іслам. Алі був активним учасником всіх важливих подій раннього ісламу. В історію ісламу Алі увійшов як трагічна постать. Суніти розглядають його як останнього з чотирьох праведних халіфів. Шиїти шанують Алі як першого імама і як святого, особливими узами пов'язаного з Мухаммадом, як праведника, воїна і вождя.

ЗОЛОТА ДОБА ІСЛАМУ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Територія Арабського халіфату протягом VIII – XII ст.

Золота доба ісламу (або *Ісламське відродження*) – історичний період приблизно з середини VIII по XII ст. За тих часів Арабський халіфат був найбільшою державою свого часу в межах якої склався спільний мусульманський культурний простір, що продовжував існувати і після її розпаду. Універсальною мовою була арабська. Засновувалися наукові центри, бібліотеки, «будинки мудрості», обсерваторії.

Протягом цього періоду ісламські вчені, письменники та діячі мистецтва внесли значний вклад у розвиток світової культури та різні галузі науки: у медицину, фізику, математику, сільське господарство, промисловість, астрономію, хімію, філософію. Їхні праці багато в чому підготували підґрунтя для епохи Відродження.

У Європі тих часів були, так звані Темні століття¹.

NB! 1) Темні віки, або Темні століття («Dark Ages») – період в європейській історії VI–X ст. Характерною рисою цього часу називають відставання західного регіону Європи від Візантії, мусульманського світу, Китаю.

Вплив ісламу на соціальні інститути

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- з самого початку свого створення Халіфат був **теократичною** державою (від грец. Θεός – Бог і κράτος – управляти). Теократія – це форма правління, при якій влада в державі знаходиться в руках релігійного інституту і духовенства, тобто громадська і духовна влада централізується у одній особі;
- як у ранньому так й класичному ісламі не існувало чіткої межі, що розділяє релігію і право, в результаті чого політико-правовим питанням приділялося не менше уваги ніж теоретично-богословським. Власне це й обумовлює характерну ознаку ісламу – його роль як **соціального і культурного регулятора**. У мусульманській громаді всі сторони життя людини і суспільства регламентовані релігією;

ДЖЕРЕЛА ІСЛАМСЬКОГО ПРАВА

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Оскільки основним джерелом права для ісламської економічної доктрини є, перш за все, Коран – тому вона з усіма притаманними їй особливостями практично не змінилася з моменту свого виникнення і досі ґрунтується на догматичних принципах релігійно-етичного підходу до економічних проблем.

Проблема заборони лихварства є ключовою для розуміння сутності ісламської економічної моделі. Про заборону ріба (заборона на позикові відсотки (лихварство)) однозначно говориться у Корані: 130 аят сури Аль Імран і 275 аят сури аль-Бакара

130 аят сури Аль Імран [3:130]

- *О те, которые уверовали! Не пожирайте лихву в многократно умноженном размере и бойтесь Аллаха, быть может, вы преуспеете.*

275 аят сури аль-Бакара [2:275]

- *Те, кто берет лихву¹, восстанут [из могил], как восстанет тот, кого лишает Сатана рассудка прикосновением своим. Это - в наказание им за то, что говорили они: "Воистину, лихва [дозволена] так же, как и торговля". Но дозволил торговлю Аллах, а лихву запретил. Если придет к кому-либо [из ростовщиков] увещевание Господне, и если поступит он (т.е. ростовщик) согласно увещеванию этому, то простятся ему грехи его прошлые. И рассудит его Аллах. А те, кто [вновь] станут [давать в рост], - обитатели пламени адского на времена вечные.*

NB! 1) «лихва» – лихварство, лихварський дохід

ЗАСУДЖЕННЯ ЛИХВАРСТВА МОНОТЕЇСТИЧНИМИ РЕЛІГІЯМИ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- **лихварство** – надання грошей в борг під відсотки (в зростання). Сьогодні під лихварством розуміють надання коштів в борг під *«необґрунтовано високий відсоток»*. Лихварський кредит (примітивне кредитування) був характерним для **ранніх форм кредитно-грошових відносин**, коли він обслуговував непродуктивні витрати знаті, дрібних ремісників і селян;
- лихварство було відомо з давніх часів. В цивілізаціях ранньої бронзової доби (3500–1200 рр. до н.е.), таких як Шумер, Вавилон, Ассирія, Фінікія лихварство було невід'ємною частиною господарської діяльності. З метою обмеження негативного впливу лихварства на суспільство на законодавчому рівні було визначено класифікацію боргових відносин, правила нарахування відсотків, умови повернення боргу, умови втрати майна та свободи боржником. Але ці заходи не були спрямовані на заборону лихварства як такого, а лише мали на меті впорядкувати боргові відносини та обмежити свавілля окремих лихварів;
- особливого негативного забарвлення воно отримало з приходом монотеїстичних релігій – іудаїзму, християнства, ісламу, які однозначно визначили лихварство гріхом. Така оцінка була обумовлена, перш за все, **негативними морально-соціальними наслідками** лихварства, яке сприяло з одного боку – бідності, несправедливості, борговій кабалі (рабству), майновому розшаруванню суспільства. З іншого – заохочувало жагу до наживи, непродуктивну працю, експлуатацію людини. Зрештою, лихварство руйнувало релігійну мораль та викликало соціальну напругу.

ІУДАЇЗМ ПРО ЛИХВАРСТВО

- вперше негативне ставлення до лихварства в релігійній літературі було чітко сформульовано в Торі. Дискусії були лише з приводу, чи є заборона лихварства універсальним принципом або поширюється лише на єврейську громаду;
- в іудаїзмі позика грошей під відсоток **одновірцям заборонена**: «Если дашь деньги взаймы бедному из народа Моего, то не притесняй его и не налагай на него роста» [Кн. Исх, 22:25]. Для іновірців таких обмежень немає: «С иноземца взыскивай, а что будет твое у брата твоего, прости» [Дварим, 15:3], «...и будешь давать взаймы многим народам, а сам не будешь брать взаймы, и будешь ты властвовать над многими народами, а над тобою они властвовать не будут» [Дварим, 15: 6] тощо. Данні тексти згодом були інтерпретовані авторитетними єврейськими філософами (наприклад, Моше бен Маймон, 1135-1204 рр.), як таки, що дозволяють стягувати відсотковий дохід з не євреїв;
- богоугодною справою було надання своїм одновірцям безвідсоткових кредитів, борг за якими при певних умовах можна було пробачити. Надання безвідсоткового кредиту вважалося вищою формою благодійності, у порівнянні зі звичайною милостинею;
- у подальшому у рабинів не було заперечень проти лихварської практики **по відношенню до не євреїв**.

ХРИСТИЯНСТВО ПРО ЛИХВАРСТВО

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- у християнстві **немає прямої заборони** на стягування відсотків. У Старому Завіті лихварство і боргове рабство пропонується лише обмежувати та регламентувати. Наприклад, віддана за борги земля повинна повернутися власнику в ювілейний (п'ятдесятий) рік [Кн. Лев, 25:28], а боргове рабство становить лише шість років.
- у Новому Завіті підтримується надання безвідсоткових кредитів: *«Просящому у тебе дай и от хотящего займь у тебя не отвращайся»* [Мф, 5:42]; *«Всякому, просящому у тебя, давай, и от взявшего твое не требуй назад»* [Лк, 3:30]; *«И если займы даёте тем, от которых надеетесь получить обратно, какая вам за то благодарность?»* [Лк, 6:34].
- незважаючи на це, у ранньому Середньовіччі християнські богослови жорстко засуджували лихварство у будь-яких формах. У 325 р. Нікейський (Вселенський) собор¹ християнської церкви засудив стягування відсотків. Іоан Золотоуст, чий авторитет був значним у формуванні догматики, організації і богослужіння християнської церкви однозначно виступав проти лихварства і вважав, що *«...немає нічого більш ганебного, як стягувати лихварські відсотки»*. У 1139 р. Другий Латеранський собор визнав будь-які форми лихварства забороненими. У 1311 р. Папа Климент V на В'єннському соборі погрожував відлученням від церкви тим правителям, які законодавчо дозволяли позичковий відсоток.
- однак заборона лихварства задовольняла християнство до тих пір, поки не почала інтенсивно розвиватися торгівля (кінець XI - початок XII ст.), коли виникла потреба у фінансуванні різного роду масштабних економічних проектів.

NB! 1) На Вселенських соборах обговорюються питання доктринального характеру

● www.islamicfinance.in.ua

ІСЛАМ ПРО ЛИХВАРСТВО

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- лихварство **категорично засуджується Кораном**, в якому слово «риба» (в букв. перекладі з арабської – приріст) зустрічається 8 разів, всього ж віршів, що мають відношення до риба, в Корані налічується 12;
- засудження лихварства з'являється ще в ранніх аятах Корану. Так, наприклад, *мекканська сура Руми [30:39]* про лихварство говорить наступне: *«То, что отдаете вы в рост ... не умножит ничего пред Всевышним»*, а *сура Алі Імран [3:130]* на пряму забороняє: *«Не живите за счет ливы...»*;
- найбільш повно і чітко заборона лихварства сформульована у групі аятів **сури Аль-Бакара**, які розташовані відразу слідом за аятами, про благодійність (з метою продемонструвати суперечності володіння багатством). Благодійність – це безоплатне «давання», а лихварство – безкарне «відбирання»;
- **приклади аятів сури Аль-Бакара:** *«Искореняет Всевышний ливу и поощряет милостыню...» [2:276]; «О вы, которые уверовали! Бойтесь Бога и, если вы уверовали, простите [должникам своим] ту ливу, что причиталась вам прежде» [278]; «Если же не простите вы, так знайте, что объявили вы войну Аллаху и Посланнику Его. А если простите, то останется вам первоначальное достояние ваше. Не обижайте и не будете обижены [279]»; «Если находится [должник] в положении трудном, дайте отсрочку, пока не поправятся дела его. А если простите вы [долг], то вам же [будет] лучше, если только уразумеете вы это» ТОЩО.*

Рання філософська думка про лихварство, V – IV ст. до н.е.

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Основна економічна проблема яку досліджували філософи стародавнього світу, це – сутність багатства і фактори його зростання. Видатні мислителі та їх праці: Ксенофонт (430 – 354 рр. до н.е.), «Домострой»; Платон (428 – 347 рр. до н.е.), «Держава»; Аристотель (384 – 322 рр. до н.е.), «Політика».

Лусинг

Аристотель
(384 – 322 рр. до н.е.)

«Хрематистика (від грец. – збагачення) не економіка, тому що вона не слідує природній діяльності, а націлена на експлуатування. З хрематистикою пов'язано лихварство, яке зі зрозумілих причин ненавидять, оскільки воно черпає свій прибуток з самих грошей, а не з речей, для розповсюдження яких ці гроші були введені. Гроші повинні полегшувати торгівлю там де бартер не можливий, але лихварський відсоток збільшує самі гроші. Цей вид збагачення – самий не прийнятний». Аристотель. Політика, Part X

СЕРЕДНЬОВІЧНА ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА ПРО ЛИХВАРСТВО, V ст., КІНЕЦЬ XV ст. – ПОЧАТОК XIV ст.

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

У ранньому середньовіччі негативне ставлення до багатства та накопичення набуває форми релігійних догм. Економічна думка тих часів категорично засуджувала торговий прибуток і лихварський відсоток, характеризуючи їх як результат несправедливого обміну та присвоєння чужої праці.

Карло Кривелли

Фома Аквінський
(1225 – 1274 рр.)

Найбільш авторитетним релігійним філософом тих часів був Фома Аквінський – систематизатор ортодоксальної **схоластики**¹, теолог. Заклав догматичні принципи **релігійно-етичного підходу** дослідження економічних проблем.

Схоласти запропонували теорію відсотку, в основі якої була відмінність між, так званими «**незамінними речами**», які не руйнуються (не змінюються) при використанні – кінь, будинок /основні фонди/ та «**замінними речами**» – зерно, монети /оборотні фонди/. Вважалося, що перші можуть бути предметом оренди, в той час як другі – не можуть, оскільки користування йми не можливо відділити від права власності. Отже гроші можуть бути позичені але «не здані в оренду». З оглядом на це, за думкою схоластів, стягувати відсоток на позичені гроші – незаконно.

NB! 1) Схоластика - середньовічна філософія, яка створила систему чисто формальних логічних аргументів для теоретичного обґрунтування догматів церкви

Три події в Європі, протягом XV–XVII ст.

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Протягом XV-XVII ст. у Європі відбулись події, що визначили появу **нових інститутів** які зрештою обумовили інший шлях соціального та економічного розвитку європейського континенту, на відміну від Близького Сходу:

- **Поява банку як фінансового інституту**

Виникнення моделі банківського бізнесу. Лихварство стає банківською справою (приблизно XV ст.);

- **Реформація**

Боротьба між представниками капіталізму що вже зародився і захисниками феодалізму (панував у той час), охороною ідеологічних догм якого займалася католицька церква (XVI ст. – середина XVII ст.);

- **Вестфальський мир**

Вестфальська система відносин, в якій (серед іншого) було закріплено відмову від конфесійного фактору у політиці (1648 р.)

I) ПОЯВА БАНКУ: ~ XV СТ.

Квентін Массейс.
Міняйло з дружиною. 1514 р.

У середньовіччі через різноманітність монетних систем був розвинений промисел міняйл. З часом міняйлам починають давати на зберігання грошові капітали і доручають здійснення платежів. Їх лавки стояли на ринкових площах, де на столах вкритих зеленим сукном, вони вели свою торгівлю. Міняйли в Італії поступово стали називатися **банкірами**, **banchiere** (від італ. Banco – стіл, прилавок). Здійснення платежів шляхом записів у книгах банкірів (з рахунку одних на рахунок інших) виявилось найкращим способом розрахунків. Це усувало незручності перевезення, оцінки, зберігання різноманітних монет. В Європі тих часів банківською справою займалися переважно італійці і євреї.

Іноземна торгівля якою жили італійські феодальні міста-держави не могла існувати без кредитних угод. Приблизно у XV столітті склалися сприятливі умови для появи банків під впливом збільшення обсягів торгівельних операцій та розвитку *фінансових знань*¹². З цього часу система кредиту трансформується з **лихварської у банківську** – банк стає фінансовим інститутом, здобуває вплив та владу.

NB! 1) Леонардо Пізанський (Фібоначчі) (1170 – 1250 рр.): довів перевагу арабської системи чисел над римською – «Книга абак» (лат. Liber abaci). Розділ III Книги містить численні практичні приклади грошових розрахунків – для бухгалтерії, обміну валют, обчислення відсотків. 2) Лука Пачоллі (1445 – 1517 рр.): систематичний виклад бухгалтерського обліку за методом подвійного запису було дано в класичній праці італійського математика Л. Пачоллі в 1494 р.: «Трактат про рахунки і записи».

МОДЕЛЬ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Азюоло Бронцино

Джованні ді Біччі
де Медічі
(1360 – 1429 рр.)

Джакомо Понтормо

Козімо ді Джованні
де Медічі
(1389 – 1464 рр.)

В Італії у XV ст. поява банку супроводжувалася розквітом одного сімейства – Медічі¹, які спочатку були членами гільдії міняйл. До 1390 р. Медічі були дрібним кланом, який був відомий своїми злочинами – за 17 років п'ять Медічі було засуджено до смертного вироку. Зрештою талант бухгалтера **Джованні ді Біччі де Медічі** дозволив обійти закони які забороняли лихварство. Оскільки церква не дозволяла відсоток за надання грошей він заробляв на угодах за участю різних валют – не було відсотка, не було гріха, (тільки комісія за обмін різних валют).

Вкладники які розміщували гроші у Медічі отримували компенсацію за ризик. Це був класичний кредит, але нарахування відсотку приховувалося. Ключем успіху була різноманітність. Раніше банки приймали гроші дуже вибірково і залежали від кожного ненадійного клієнта. Проте банк Медічі складався з численних незалежних один від одного партнерств. Саме **розподіл ризиків – децентралізація, масштаб і різноманітність** фінансових операцій Медічі стали ключем до зменшення ризиків кредитування, а так й вартості кредитів (переплати позимальників). В цьому є принципіальна різниця між банком та лихварством.

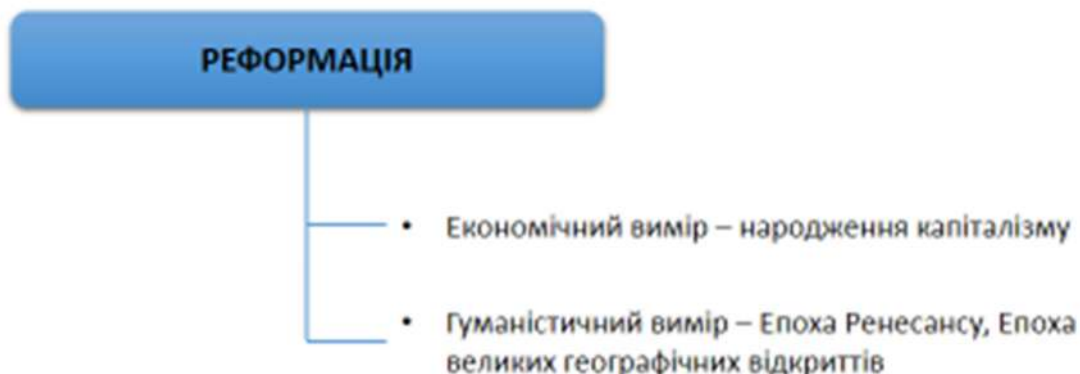
NB! 1) Протягом 400 років дві Медічі стали королевами Франції, троє – Папами. Головний теоретик влади – Макиавеллі, написав їх історію. Медічі здійснили значний вплив на Епоху Відродження, «профінансувавши» її, не залишивши без уваги численних геніїв, від Мікеланджело до Галілея. Див. Галерея Уффіці – приватна колекція Медічі.

II) РЕФОРМАЦІЯ: XVI СТ. – СЕРЕДИНА XVII СТ.

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Реформація (лат. *Reformatio* – виправлення, реформування) – широкий релігійний і суспільно-політичний рух у Західній і Центральній Європі XVI – початку XVII століття, спрямований на реформування католицького християнства. Кінцем Реформації вважається підписання Вестфальського миру у 1648 р, за підсумками якого релігійний фактор перестав відігравати суттєву роль в європейській політиці.

II) РЕФОРМАЦІЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- протягом усього Середньовіччя церква відігравала значну роль в житті суспільства. Будучи великим феодалом (в державах Західної Європи володіла до 1/3 кількості всієї оброблюваної землі), церква одночасно **формувала ідеологію феодального суспільства**, ставлячи своїм завданням обґрунтування закономірності та справедливості існуючого ладу. Отже, феодальна католицька церква була ідейною основою середньовічного суспільства, могла існувати і процвітати до тих пір, поки панувала її матеріальна основа – феодальний лад.
- з XV ст. спочатку в Італії і Фландрії, а поступово і всюди в Європі почалося формування **нового соціального класу – буржуазії**. Новому класу, який претендував на панування і політичну гегемонію, була потрібна і нова ідеологія – зовсім не те християнство, яке обслуговувало старий лад. Нова релігія повинна була відрізнитися від католицизму в першу чергу простотою і дешевизною (меркантильна буржуазія не бажала утримувати усю католицьку церковну ієрархію влади, будувати великі собори і проводити пишні церковні служби).
- результатом реформаторського руху стала **поява протестантських церков**, які закликали до скромності, економії, накопичення і опори на себе, а також у **формуванні національних держав, в яких церква вже не грала головну роль**. Протестантизм у вигляді різних віровчень набув поширення у всій Європі: лютеранство, кальвінізм, анабаптизм, англіканство.

II) РЕФОРМАЦІЯ: ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- іншою (окрім економічної) передумовою Реформації були **гуманізм**¹ і нове інтелектуальне середовище в Європі, сформовані **епохою Відродження**. Філософія Відродження² – дозволила критично поглянути на всі явища, в тому числі і на релігію, виявити невідповідність релігійних догматів існуючим інститутам церкви. Значною ознакою епохи Відродження було – обґрунтування права науки і розуму на незалежність від церкви, а також спроби компромісного поєднання вимог нового часу з християнською ідеологією католицизму;
- **Великі географічні відкриття**³ сприяли переходу від середньовіччя до Нового часу, підйому європейських національних держав (створення і піднесення колоніальних імперій), розвитку торгівлі, новим формам економічних відносин (акціонерне товариство, біржа тощо).

NB! 1) **Гуманізм** – європейський інтелектуальний рух, важливий компонент епохи Ренесансу (фр. Renaissance – «Відродження»). Виник у середині XIV ст., існував до середини XVI ст. Основною ідеєю було поліпшення людської природи.

NB! 2) **Філософія Відродження** – напрямок в європейській філософії XV-XVI ст. Характеризується несприйняттям офіційної католицької релігійності і інтересом до людської особистості. Знайшла свій вираз в ідеях класичного гуманізму і сприяла впровадженню практичного критерію істини – «досвід + користь», який ліг в основу методології сучасних природних наук.

NB! 3) **Великі географічні відкриття** – період в історії людства, що почався в XV ст. і тривав до XVII ст., в ході якого європейці відкривали нові землі і морські маршрути в Африку, Америку, Азію і Океанію в пошуках нових торгових партнерів і джерел товарів.

III) ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ МИР: 1648 Р. — ПОЯВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Герард Терборх.
Вестфальський мир. 1648 р.

Вестфальський мир завершив *Тридцятирічну війну*¹ 1618–1648 рр. та заклав основи сучасного світового порядку – поділу світу на національні держави і пов'язаних з цим принципів міжнародного права. Результатом стала **Вестфальська система міжнародних відносин**, яка встановила деідеологізацію та **відмову від конфесіонального фактору** у політиці (до того часу цей фактор був основою державної ідентичності). Для запобігання у майбутньому релігійних конфліктів на міжнародному рівні був визнаний принцип – чия держава того й віра, якій урівняв у правах різні релігійні конфесії.

Основні принципи Вестфальської системи міжнародних відносин:

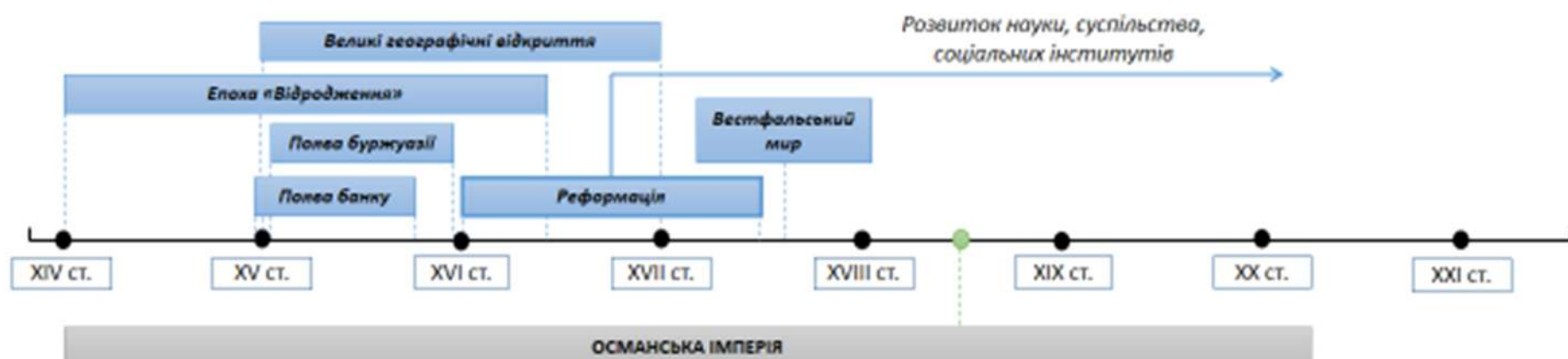
- принцип державного суверенітету – суб'єктність та незалежність у внутрішніх і зовнішніх відносинах;
- зростання ролі держави-нації (новий конституційно-правовий тип) – потреба у нових інститутах (парламент, суди тощо), поступове віддаленні церкви від державних справ;
- право вимагати не втручання у внутрішні справи – відмова від виключності «історичної істини», історичного права;
- обов'язкове виконання підписаних договорів.

NB! 1) Тридцятирічна війна – військовий конфлікт в Священній Римській імперії. Ця подія в тій чи іншій мірі вплинула практично на всі європейські країни. Війна почалася як релігійне зіткнення між протестантами і католиками. Конфлікт став останньою релігійною війною в Європі і породив Вестфальський систему міжнародних відносин.

Хронологія подій

 Research Center for
 ISLAMIC FINANCE

ЄВРОПА

БЛИЗЬКИЙ СХІД

ІСЛАМСЬКА РЕФОРМАЦІЯ — САЛАФІЗМ (САЛАФІЯ)

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Салафізм (араб.: *салафія* – *попередники*) – напрям (ультраконсервативний рух) в Ісламі, що закликає орієнтуватися на спосіб життя і віру ранньої мусульманської громади, на «праведних предків». Салафізм відкидає будь-які пізніші релігійні нововведення, починаючи з методів символіко-алегоричного трактування Корану і закінчуючи нововведеннями, що були привнесені у мусульманський світ його контактами із Заходом. Для характеристики ідеології салафітів часто використовуються терміни «традиціоналізм», «фундаменталізм». Салафітів також називають «мусульманськими пуританами»

Найбільш значний внесок у розвиток концепції салафізму зробили:

- **Мухаммад аш-Шафії** (767 – 820 рр.) – ісламський богослов, правознавець, хадісознавець, засновник шафіїтської правової школи (мазхабу). Зіграв важливу роль у формуванні мусульманської правової думки і релігійно-правової методології. Вважається батьком мусульманської юриспруденції;
- **Ахмад ібн Ханбаль** (780 – 855 рр.) – ісламський богослов, правознавець, хадісознавець, засновник ханбалітської правової школи. Наполягав на поверненні до порядку, що панував за часів Мухаммеда і перших трьох поколіннях його послідовників (салафія). Заперечував можливість раціоналістичного пояснення догматів і потребу їх адаптації до умов суспільного життя що постійно змінюється;
- **Ібн Таймія** (1263 – 1328 рр.) – ісламський богослов теолог, правознавець ханбалітського мазхабу, критик «нововведень» в релігії. Через свій релігійний фанатизм і реформаторські прагнення багато разів потрапляв до ув'язнення. Боровся з «недозволеними нововведеннями» в ісламі, виступав за єдність держави і релігії;
- **Мухаммад ібн Абд-аль-Ваххаб** (1703 – 1792 рр.) – арабський теолог, засновник **ваххабітського руху**. Разом з Мухаммадом ібн Саудом зіграв одну з ключових ролей у створенні держави – Саудівська Аравія і закріплення в ній ваххабізму як **офіційної ідеології**. Ядром ідеї Абд-аль-Ваххаба, була думка, що **іслам був доконалим за часів пророка Мухаммеда**, а його занепад є результатом релігійних нововведень (*біда*), і що ісламське відродження можливо через емуляцію трьох ранніх поколінь і очищення релігії від іноземного впливу. Йому вдалося з допомогою саудівських королів придати «форму» попереднім концепціям фундаменталістів та традиціоналістів.

● www.islamicfinance.in.ua

РЕЗУЛЬТАТИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕФОРМАЦІЇ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

ІСЛАМСЬКА РЕФОРМАЦІЯ

- Поява ваххабізму – майбутньої основи сучасного ісламізму – теоретичної основи ідеології сучасних радикальних та терористичних рухів
- Перші спроби формування арабської державності – Саудівська держава ¹

NB! 1) Сучасне Королівство Саудівська Аравія є ключовою країною у застосуванні шаріату (регулює всі сфери життя). Девіз країни – ісламська шахада (свідчення віри в Аллаха): «Немає Бога крім Аллаха і Мухаммед посланник його».

I) ВАХХАБІЗМ — ІСЛАМІЗМ

Ваххабізм – релігійно-політичний рух в ісламі, сформований у XVIII ст. який є теоретичною основою для ісламізму. Своєю чергою, **ісламізм** – політична ідеологія орієнтована на створення умов, за яких будь-які протиріччя всередині суспільства і держави, а також міждержавні відносини повинні розв'язувати на основі норм шаріату. Інколи мова може йти про встановлення теократичної форми держави.

- ісламізм – третя тоталітарна ідеологія (після фашизму і комунізму) являє собою захисну реакцію проти тривалої ерозії чільної ролі ісламу у суспільному, інституційному, економічному, соціальному та культурному житті мусульманської громади XX ст. Це реакція клерикальних кіл на наукове і матеріальне відставання ісламського світу в XX ст., на сучасні модернізаційні процеси;

Саїд Кутб (1906 – 1966 рр.)

Фото: Middle East Media Research Institute

С. Кутб – «Ісламіст №21». «Віхи на шляху».

... «Все западные государства ориентируются на один источник, на материалистическую цивилизацию, не имеющую ни сердца, ни морали и совести. Это цивилизация, которая не слышит ничего, кроме звука машин, и не говорит ни о чем, кроме торговли... Как я ненавижу и презираю этих людей Запада! Всех без исключения!»...

... «У меня наступательная позиция против этого современного западного невежества, джахилийи, с его путанными религиозными убеждениями и катастрофическими последствиями в социальной, экономической и моральной сферах. Все эти представления о Троице, первоородном грехе, искуплении только вредят рассудку и совести. И этот капитализм накопления, монополий, ростовщических процентов, все это, напаленное жадностью! И этот эгоистический индивидуализм, прелятствующий всякой спонтанной солидарности кроме той, к которой обязывают законы! Этот сухой материалистический взгляд на жизнь! Эта животная свобода, которую называют смешением, этот рынок рабов, именуемый "эмансипацией женщины", эти хитрости и интриги такой системы браков и разводов, которая противна естественной жизни! Эта расовая дискриминация, столь сильная, столь свирепая! По сравнению с этим — какая разумность, какая высота взглядов, какой гуманизм в исламе!» ...

www.islamicfinance.in.ua

II) СТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ САУДІВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Користуючись слабкістю Османської імперії за часів султана Махмуда I (1730-1754), араби почали робити спроби будівництва власної держави.

У 1744 р. між **Мухаммадом ібн Саудом** (правитель міста Ед-Дірійя) і **Мухаммадом ібн Абд аль-Ваххабом** (ісламський проповідник) було укладено союз з метою створення держави. Саме ця дата вважається початком першої саудівської держави – Дірійського емірату.

Проповіді Ібн Абд аль-Ваххаба послужили ідеологічною базою для арабського руху проти влади Османської імперії. Ідея «очищення ісламу» від «розкоші міських османських чиновників і шейхів» стала популярною серед бідного населення, а ідея арабського відродження була привабливою для місцевих емірів, невдоволених диктатом османської влади. Все це дозволило мобілізувати арабські племена для набігів на сусідні території.

Поступово вплив Дірійського емірату розповсюдився на значну територію Аравійського півострову, що викликало занепокоєння Османської імперії. У 1817 р. війська Мухаммеда Алі-паші розгромили відносно слабку армію Імама Абдалли. Таким чином, Перша Саудівська держава проіснувала 73 роки.

САУДІВСЬКА АРАВІЯ: СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

На початку 1900 рр. Аравійський півострів являв собою строкату картину арабських племен під контролем Османської імперії. Після Першої Світової війни і розпаду Османської імперії племена активізували боротьбу за владу. Поступово Сауди завойовують увесь півострів та у 1932 р. оголошують створення Королівства Саудівська Аравія. У 1938 р. були відкриті колосальні запаси нафти і саудівські монархи раптово становляться найбагатшою династією у світі. Через Другу світову війну нафтовидобуток почали лише після її закінчення і у 1949 р. у країні вже була налагоджена потужна нафтова індустрія. Нафта становиться джерелом багатства і процвітання держави, надаючи можливість підтримувати модель «держави добробуту».

СТУПЕНЬ ЗАСТОСУВАННЯ ШАРИАТУ МУСУЛЬМАНСЬКИХ У КРАЇНАХ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

ІСЛАМСЬКИЙ МОДЕРНІЗМ ХІХ СТ.

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Саїд Ахмад-хан
(1817 – 1898 рр.)

Наприкінці ХІХ ст. ісламські модерністи¹ у відповідь на зростання впливу європейських країн (так званий натиск Західної цивілізації) та колонізацію йми мусульманського світу намагалися переглянути деякі догматичні заборони ісламу, у тому числі і заборону на позиковий відсоток. Вони поставили питання – чи не є процентні ставки та страхування «передумовою для продуктивних інвестицій» у сучасній економіці. Модерністи намагалися диференціювати «гріховне лихварство що обмежує споживання» та «законний приватний інтерес кредитування комерційних інвестицій».

Ортодоксальні мусульманські теологи жорстко критикували модерністів, вважаючи їх погляди як *біда* – небезпечною ерессю за її зв'язок з вестернізацією та західною освітою.

Одним з представників ісламського модернізму є Саїд Ахмад-хан – індійський мусульманський соціальний діяч, філософ, публіцист часів Британської Індії. Він вважав що жорсткість ортодоксальних вимог загрожують розвитку мусульманського суспільства. Почав просувати наукову освіту в західному стилі шляхом заснування сучасних шкіл і журналів, обґрунтовував необхідність нових відносин та інститутів для підсилення конкурентоспроможності мусульманського суспільства в умовах промислової революції, переходу із аграрного суспільства в індустріальне.

NB! 1) Ісламський модернізм – рух, який був описаний як «перша мусульманська ідеологічна відповідь змінам сучасного світу». Намагався примирити іслам з сучасними західними цінностями, такими як націоналізм, демократія, громадянські права, раціональність, рівність прогрес. На практиці це означало критичне переосмислення класичних концепцій та методів ісламської юриспруденції та впровадження нового підходу до ісламської теології та трактування Корану (Тафсір).

ІСЛАМСЬКІ ФІНАНСИ: СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- аж до XIX ст. в мусульманському світі не існувало стійких тривалих форм фінансових інститутів які можна визначити як «банки». Перші банки, в їх класичній формі, які належали мусульманам (корпоративна «більшість») почали з'являтися після 1920-х років. Розпад колоніальної системи після Другої Світової війни обумовив появу нових держав, у тому числі мусульманських. Цим державам були потрібні власні фінансові системи – так почали з'являтися перші національні банківські установи мусульманських країн;
- в середині XX ст. вже функціонували певні фінансові інститути що нагадували ісламський банкінг. Наприкінці 1950-х років у сільській місцевості Пакистану діяла фінансова установа яка видавала мікрокредити місцевим мешканцям не стягуючи відсотки;
- в 1963 році у сільській місцевості Єгипту (м. Міт Гамр) було офіційно засновано перший сучасний ісламський банк – **Mit Ghamr Savings Bank**. Піонером-засновником був економіст Dr. Ahmad Elnaggar. Бізнес-модель складалася з використання заощаджень населення для видачі кредитів (локально) на основі спільної участі вкладників у доходах установи. Проект особливо не рекламувався через побоювання бути звинуваченим в ісламському фундаменталізмі, з яким у той час активно боровся режим Гамалія Насера. У 1968 році експеримент був закритий урядом, проте багато хто оцінив його як успіх. На той час функціонувало вже дев'ять подібних банків у країні. У 1972 році проект Mit Ghamr Savings став частиною **Nasr Social Bank**, який досі працює в Єгипті;

ІСЛАМСЬКІ ФІНАНСИ: СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- у 1963 році також в Малайзії була заснована **Pilgrims Saving Corporation**, і хоча ця установа і не була банком у прямому вигляді, але ж включала основну концепцію ісламського банкінгу;
- приплив «нафтодоларів» у країни Перської затоки і загальна тенденція «ре-ісламізації» після **війни Судного дня і нафтової кризи 1973** року дало великий поштовх розвитку ісламському банківському сектору, який з 1975 року став поширюватися у всіх мусульманських країнах;
- у 1975 році при організації Ісламська Конференція було створено **Ісламський банк розвитку** (Islamic Development Bank) з місією фінансування проектів у країнах-членах. Капітал банку було утворено за рахунок внесків країн-засновників: Саудівська Аравія, Судан, Кувейт, Лівія, Туреччина, ОАЕ, Іран, Єгипет, Індонезія, Пакистан. А перший сучасний комерційний ісламський банк – **Ісламський банк Дубая** (Dubai Islamic Bank) був створений у 1979 році;
- протягом 1980–1985 років ісламські інвестиції здійснили ефективну експансію в мусульманському світі, пропонуючи депозитні угоди з обіцянкою «великих вигід» і «релігійних гарантій», підтримуваних ісламськими юристами, яких активно залучали видавати *фетви*¹ про засудження традиційних фінансових інститутів і заохочення їх ісламських аналогів;

NB! 1) Фетва – богословсько-правовий висновок в ісламі, зроблений для роз'яснення і практичного застосування якогось припису шариату чи тлумачення якогось казусу з позицій шариату.

ІСЛАМСЬКІ ФІНАНСИ: СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

- у 1990 році в Алжирі з метою підготовки стандартів бухгалтерської звітності, аудиту, управління, етики та шариату для ісламських фінансових інститутів була створена **Бухгалтерська і аудиторська організація для ісламських фінансових інститутів** (The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, AAOIFI). Також у цьому році вперше з'явився ринок сукук – ісламської альтернативи звичайним облігаціям. Перша емісія паперів була здійснена компанією Shell MDS в Малайзії;
- до 1995 року вже 144 ісламські фінансові установи було створено по всьому світу, в тому числі: 33 банка з державною участю, 40 приватних банків і 71 інвестиційна компанія;
- у 1999 році було впроваджено перший індикатор результатів діяльності ісламських інвестиційних фондів – **Dow Jones Islamic Market Index (DJIMI)**;
- у 2002 році у Малайзії було засновано **Раду ісламських фінансових послуг**, метою діяльності якої є стандартизація та гармонізація роботи та нагляду за ісламськими фінансовими інститутами, стандартів достатності капіталу, управління ризиками і корпоративного управління;
- перший ісламський комерційний банк заснований за межами мусульманського світу було створено у Лондоні, у 2004 році – **Islamic Bank of Britain**;

ІСЛАМСЬКІ ФІНАНСИ: СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

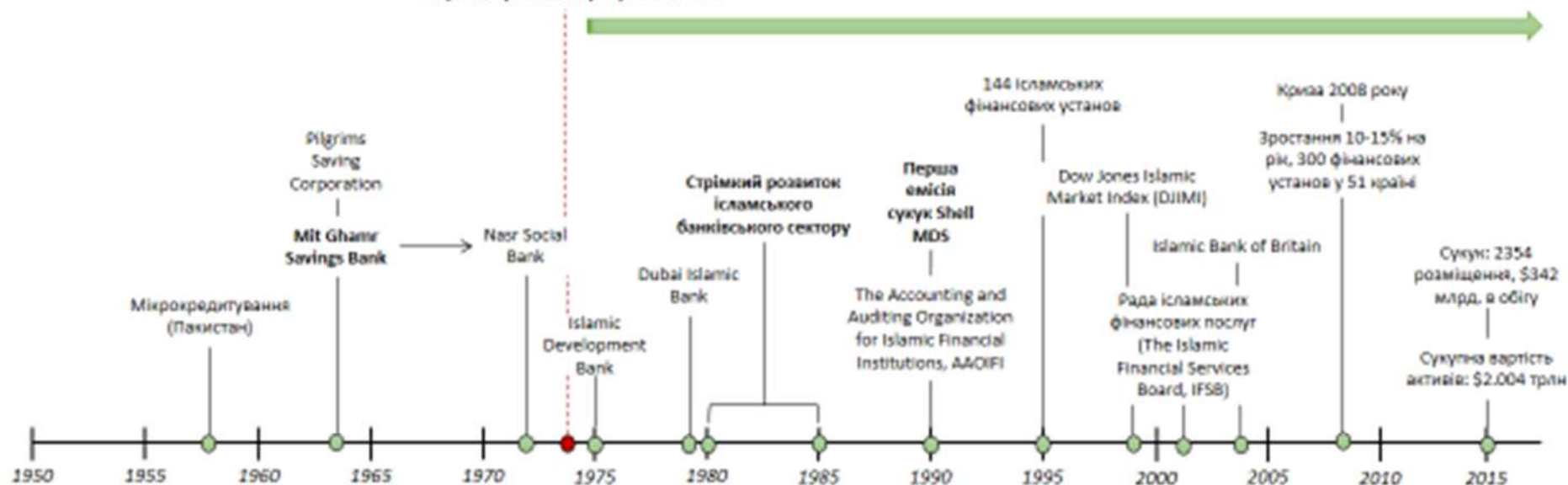
- приблизно з початку 2000-х років і до 2008 року ісламська фінансова індустрія зростала зі швидкістю 10–15% на рік. У 2008 році ісламський банківський сектор складався із 300 інститутів, поширених в 51 країні, включаючи Сполучені Штати, а також з 250 взаємних фондів, які діяли відповідно до ісламських принципів ведення бізнесу;
- в ході глобальної фінансової кризи 2008 року жоден ісламський банк не був визнаний банкрутом (через консервативність моделі ісламських фінансів та прямої заборони спекуляції і надмірного ризику). Проте зниження вартості нерухомого майна і падіння ринку корпоративних паперів – двох головних цільових сегментів ісламських банків, негативно вплинуло на стан цієї індустрії;
- у 2009 році вище духовне керівництво римсько-католицької церкви висунуло ідею, що «принципи ісламського фінансування можуть бути ліками для хворих на зайву турбулентність ринків» (офіційне видання Ватикану: *L'Osservatore Romano*);
- згідно даних Global Islamic Economy Report, сукупна вартість активів, що знаходилися під управлінням організацій, діючих відповідно до вимог шаріату у 2015 році складала \$2.004 трлн., з яких \$342 млрд. приходилися на сукук. На ринку сукук котируються корпоративні папери багатьох світових ТНК і навіть муніципальні папери деяких не мусульманських країн – Великобританії, Люксембургу, Швейцарії тощо;

ІСЛАМСЬКІ ФІНАНСИ: ЧАСОВА ЛІНІЯ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

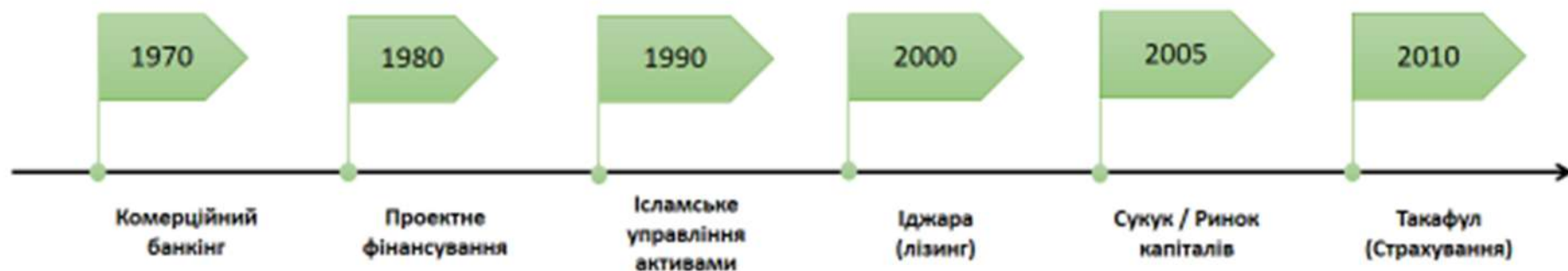
- війна судного дня (Yom Kippur War)
- нафтова криза 1973 р. - petro-dollars

ЕВОЛЮЦІЯ ІСЛАМСЬКОГО БАНКІНГУ, ФІНАНСОВИХ ПРОДУКТІВ ТА ПОСЛУГ

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Висновки

Research Center for
ISLAMIC FINANCE

Розвиток ісламських фінансів формує додатковий і, концептуально, **самостійний елемент глобальної фінансової системи**. У свою чергу, різноманітність надає всієї системі більшу стійкість до криз, пропонує додаткові можливості (опції) її учасникам, актуалізує дискусії щодо ефективності існуючих моделей, принципів, методів. Все це, в цілому, позитивно впливає на розвиток, як міжнародних фінансових відносин, так і економічної науки.